

УДК 316

Л. М. ХИЖНЯК

КОМПАРАТИВІСТИКА В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

У статті розглянуто роль компаративістики в управлінні соціальним розвитком регіонів (територіальних громад). Автором визначено наслідки дефіциту науково обґрунтованих даних про стан розвитку регіонів. З'ясовано можливості використання компаративістики при аналізі стану життєзабезпечення населення регіону. Завдяки розробці на основі компаративного аналізу технологій зниження (подолання) негативних наслідків ризиків в управлінні соціальним розвитком регіонів (територіальних громад) з'являється можливість корегувати стратегію соціального розвитку регіонів.

Ключові слова: *регіон, соціальний розвиток регіону, компаративістика, компаративний метод, життєзабезпечення регіону, стратегія соціального розвитку регіону, ризики.*

У сучасному українському суспільстві неоднорідність регіонів, їх диференціація актуалізують розробку та реалізацію такої стратегії регіонального розвитку, яка б не лише дозволила підвищити рівень соціально-економічного розвитку кожного регіону, а й сприяла консолідації соціуму. Компаративістика в управлінні регіональним розвитком стає в нагоді також при впровадженні територіального маркетингу. Варто погодитися з В. Полтораком, який наголошує на актуальності маркетингових технологій у цій царині, зважаючи на те, що територіальний маркетинг «...є маркетингом в інтересах тих чи інших територій. Він спрямований на те, щоб певну з них зробити привабливою, конкурентоспроможною порівняно з іншими» [7, с. 17]. Саме для порівняння конкретного регіону з іншими доцільно використовувати принципи компаративістики. Ще одна практична сфера застосування компаративістики пов'язана з рейтингуванням регіонів, застосуванням різними акторами в різних сферах життєдіяльності (бізнесменами, політиками тощо). Експансія на регіональні ринки вимагає від організацій, зокрема міжнародних, при розробці регіональних стратегій розвитку обирати найбільш перспективні регіони, тобто вдаватися до компаративістики [4].

Науковці доводять, що однією із суперечливих тенденцій розвитку багатьох країн світу, зокрема України, стала диференціація та консолідація регіонального соціального простору [8]. Є чимала статистична й соціологічна база аналізу регіональних проблем і методичні розробки з питань регіонального розвитку. Регіональну специфіку враховують науковці при поясненні відмінностей у характеристиках соціальної поведінки мешканців конкретного регіону. Ідеться, передусім, про електоральну, споживчу, монетарну, рекреаційну поведінку. Так, Ю. Черниш переконливо довела не-

обхідність «...формування образів територій у контексті їх соціальних відмінностей, з тим, щоб у кожного індивіда (а можливо, і у територіальних спільнот) складалася стійка система світоглядних орієнтирів в соціально-територіальному просторі» [13, с. 96]. Постає питання: яка роль компаративістики як міждисциплінарного напрямку вивчення різних об'єктів і компаративного методу, а також порівняльної соціології в цьому процесі?

Дискусійними питаннями порівняльної соціології наразі, на думку дослідників, виступають такі: розширення засобів і логік порівняння в соціології; класичні та сучасні підходи до організації порівняльних досліджень, методичні рекомендації щодо їх проведення; підхід до трактування порівняльної соціології як форми існування соціології; порівняльна соціологія як своєрідний ідеальний тип соціології; положення порівняльної соціології й проблеми її інституціоналізації [9]. До проблемних питань компаративістики в соціальному розвитку регіонів можна зарахувати, передусім, такі: проблеми диференціації та консолідації соціального простору регіонів; модернізація й підвищення соціальної ефективності функціонування регіонів; специфіка соціальних технологій регіонального управління; соціальна напруженість у регіонах, трансформація соціокультурних процесів у регіонах під кутом зору консолідації базових цінностей і взаємодії органів влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства. Дискусійним також залишається питання визначення параметрів для оцінювання портрету регіону [5]. Соціалізація регіонального економічного простору актуалізує роль соціальних показників при проведенні компаративного аналізу розвитку регіонів [1]. А це привертає увагу до соціологічної складової компаративістики в регіональному розвитку.

Мета статті – з'ясувати роль компаративістики в управлінні соціальним розвитком регіонів (територіальних громад).

Компаративістика регіонів, передусім, базується на використанні двох основних інформаційних потоків: даних офіційної статистики й соціологічній інформації.

Насамперед, визначимо наслідки дефіциту науково обґрунтованих даних про стан соціального розвитку регіонів.

- *Стигматизація мешканців окремих регіонів.* Наприклад, для сучасної України такими стигматизованими мешканцями окремих регіонів є «сепаратисти», «бандерівці» тощо. Небезпека такої ситуації все ще недостатньо визначена науковцями, хоча не викликає сумніву негативний вплив стигматизації на соціальну консолідацію населення України.

- *Поширення недовіри до представників окремих регіонів серед політиків, бізнесменів, пересічних громадян.* Цей чинник може суттєво впливати на результати електоральних виборів, представництво інтересів регіонів країни в центральних органах влади та управління тощо.

- *Неадекватність іміджевих характеристик регіонів, їх невідповідність реальному стану справ у них.* Імідж регіону (як емоційно

забарвлений і спрощений його образ, що цілеспрямовано формується в суспільній свідомості засобами реклами, пропаганди тощо; як сукупність загальних уявлень у вигляді набору переконань і відчуттів щодо регіону загалом) зазнає цілеспрямованого форматування (переважно через засоби масової інформації та інші канали соціальної комунікації). Відомо, що імідж регіону, що вже склався, украй складно зазнає змін. Основними шляхами впливу на імідж регіону вважають такі: створення іміджу, якого раніше не було; модифікація іміджу; нейтралізація негативних аспектів і побудова нового іміджу. Конструювання іміджу регіону є одним із шляхів його виходу із соціально-економічної кризи [11].

- *Поширення стереотипів щодо мешканців регіонів.* Відомо, що стереотипізація не завжди має негативні наслідки. Однак негативні стереотипи можуть призвести до певної ізоляції регіону від взаємодії із зовнішнім світом.

- *Забобони щодо спілкування з мешканцями окремих регіонів.* Вони можуть стати перешкодою для співробітництва в різних сферах (бізнесу, туризму, культури, освіти тощо).

- *Відсутність або зменшення інвестиційної привабливості регіонів.* Це може позбавити окремих регіонів ресурсів з боку інвесторів для інноваційного розвитку, що, врешті-решт, позначиться на його конкурентоспроможності.

- *Зменшення міграційної привабливості регіонів.* Висока міграційна привабливість небезпечна, коли вона призводить до неконтрольованої міграції на територію регіону. Водночас регіон може потерпати від недостатньої міграційної привабливості, коли він потребує людських ресурсів.

- *Поширення інтолерантності щодо мешканців окремих регіонів* має ризикогенний характер і неоднозначний контекст. «Ризик інтолерантності – це втрата соціальною системою усталеного розвитку, ризик толерантності – це втрата межі, де закінчується те, що допустимо з точки зору гуманізму» [10, с. 78]. Доведено, що «ставлення до толерантності/інтолерантності історично змінювалося, толерантний соціальний простір почав збільшуватися з визнанням соціумом цінностей громадянських свобод та прав людини і становленням громадянського суспільства» [10, с. 61]. Можна передбачити, що саме через демократизацію життя у всіх регіонах України інтолерантні прояви до мешканців окремих регіонів будуть зменшуватися й не будуть негативно позначатися на соціальному розвитку цих регіонів.

Компаративний метод в управлінні регіональним розвитком є одним з основних аналітичних прийомів, оскільки, не порівнюючи, неможливо винести певного судження або дати конкретну оцінку стану регіонального розвитку. Його використовують у таких типових ситуаціях: порівняння з плановими показниками розвитку регіону; порівняння з минулим; порівняння з «кращим»; порівняння із середніми даними; порівняння з аналогі-

чними показниками інших регіонів. Умовою застосування компаративного методу є порівнянність даних, тобто порівнювати можна лише якісно однорідні величини (показники). Несумісність показників може бути викликана різними обставинами: різними способами розрахунку показників, неоднаковими календарними періодами тощо. Відсутність порівнянності даних призводить до помилок при інтерпретації результатів аналізу й відповідно до прийняття неефективних управлінських рішень щодо регіонального соціального розвитку. Наприклад, порівняння з плановими показниками застосовують під час оцінювання виконання бюджету в регіоні. Порівняння з минулим – для оцінювання динаміки розвитку регіону. Порівняння з «кращим» – для розробки цільових орієнтирів розвитку. Порівняння з середнім – для визначення місця регіону, наприклад, у конкретній галузі тощо. Порівняння проводять зазвичай лише за однорідними групами регіонів. Порівняння з аналогічними показниками інших регіонів, зокрема зарубіжних, особливо актуалізується в умовах прямої конкуренції з ними.

Розглянемо можливості використання компаративістики при аналізі стану життєзабезпечення населення регіону. Життєзабезпечення – це організація надання послуг через відповідні соціальні інститути з метою підтримки й відтворення певних економічних, соціальних, культурних практик, які б забезпечували той чи інший рівень безпеки людської життєдіяльності. При цьому йдеться про збереження й розвиток як біосоціальних структур існування індивідів і груп, так і соціокультурних, духовних. До створення систем життєзабезпечення залучаються економічні, політичні, правові інститути. Екстремальне життєзабезпечення (особливо його інфраструктурна складова) є практикою, що найбільше привертає увагу як держави, так і громадськості в кризових ситуаціях.

Створення ефективних систем життєзабезпечення за звичайних умов можна розглядати і як профілактику надзвичайних ситуацій, і як основу розвитку природного та соціокультурного середовища, придатного для всебічної самореалізації людини (соціальної групи, територіальної спільноти). Життєзабезпечення має специфіку в різних сферах, тому зазвичай йдеться про той чи інший рівень культури рекреації, культури праці, культури побуту тощо, який ця система підтримує в регіоні. Чим більш розвинена соціальна інфраструктура, тим надійнішою, як правило, вважають систему регіонального життєзабезпечення (як замкнутого, так і відкритого типу). Зазвичай використовують такі параметри для оцінювання стану соціальної інфраструктури: загальні статистичні показники; розрахункові статистичні показники; соціальні нормативи та орієнтири; соціальні оцінки-індикатори (задоволеність населення станом інфраструктури, функціонуванням її об'єктів; ставлення до заходів, спрямованих на вдосконалення інфраструктури); відповідність державним соціальним стандартам. Стандартизація систем життєзабезпечення не може не враховувати громадської думки населення про стан соціальної інфраструктури та бажані зміни в ній.

Однак управлінські рішення щодо життєзабезпечення ефективні за умови врахування при їх прийнятті потреб мешканців регіону. При цьому різні класифікації потреб (Бредшоу, Маслоу, Мак-Клеланда, Алдерфера, Герцберга тощо) мають неоднакову придатність для використання саме із цією метою. Таким чином, дотримання соціальних стандартів життєзабезпечення стає важливим показником компаративістики регіонів.

Важливим аспектом проблеми, що розглянуто в цій статті, є з'ясування можливості використання компаративістики під час розробки й реалізації стратегії соціального розвитку регіону. Сутність стратегії розвитку регіону – нарощувати його потенціал (демографічний, людський, інноваційний, освітній, науково-технічний тощо) і засобами управління забезпечити його реалізацію, ефективно використання ресурсів та соціальну консолідацію.

До основних принципів, на яких може базуватися така стратегія, передусім, належать такі: збереження самобутності регіону й підвищення його ролі в розбудові незалежної, демократичної України; поєднання самоорганізаційних процесів і цілеспрямованого управлінського впливу на регіональний розвиток; демократизація управління регіональним розвитком; поєднання економічного зростання та соціальної якості життя населення. Ефективне управління ризиками регіонального розвитку передбачає колективну відповідальність і включеність різних категорій населення до регіональних перетворень, формування в них регіональної ідентичності без упередженого ставлення до цього процесу з побоювання негативних проявів регіоналізації. Долати ризики в процесі реалізації стратегії регіонального розвитку можна *шляхом переходу до інтегрованої соціально-економічної політики*, яка є наслідком взаємозалежності економічних і соціальних процесів та об'єднує соціальну, економічну, фінансову, правову політику.

Далі наведемо розроблені нами раніше й натовість доповнені десять заходів, які можуть сприяти реалізації стратегії усталеного соціального розвитку регіону [12, с. 98–99].

1. Прогнозований усталений регіональний розвиток, якому сприяють, з одного боку, компенсаторні механізми (підвищення ефективності системи соціального захисту населення, запобігання негативним проявам протестної поведінки населення тощо), а з другого – механізми розвитку (підвищення якості регіональної управлінської еліти, рівня довіри населення до місцевої й регіональної влади тощо).

2. Створення умов для нарощування та використання самоорганізаційного потенціалу мешканців регіону, підвищення соціальної адаптації різних груп до нових економічних, політичних, екологічних, соціальних умов життя (створення сприятливих умов для організації малого та середнього бізнесу, для працевлаштування соціально вразливих груп – людей з обмеженими фізичними можливостями, пенсіонерів тощо). Наразі

в Україні затребувані регіональні програми інтеграції в соціум, що приймає внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Луганської, Донецької областей та АР Крим.

3. Нарощування й використання конкурентних переваг регіону через забезпечення інформацією суб'єктів регіонального розвитку; професійний розвиток людських ресурсів; створення мереж обміну знаннями та технологіями; створення інфраструктури підтримки ділової активності суб'єктів; формування науково обґрунтованої моделі управління регіоном.

4. Підвищення дієвості громадської участі та громадського контролю за регіональним розвитком. С. Клімова та І. Щербакова дійшли такого висновку про територіальні особливості громадської участі на рівні міста: «...Вони визначаються не лише розміром міста, а і його функціональними ознаками, а значить, характеристиками населення, насамперед характеристиками еліт, здатних створювати співтовариство навколо вирішення спільних проблем (наприклад, у місті – центрі сільськогосподарського виробництва – об'єднання сільгоспвиробників, у наукоградах – науковій співтовариства; у центрах туризму та відпочинку – професіонали, зайняті збереженням культурної спадщини й розвитку туристичного бізнесу). Місцеві еліти формують порядок денний: пропонують своє бачення проблеми, шляхи вирішення, мобілізують ресурси та прихильників» [3, с. 25]. Варто також звернути увагу на таке застереження щодо практики реалізації громадського контролю, яке сформулювали В. Бабінцев та Д. Давтян: «...При дефіциті реальних передумов громадський контроль швидше за все перетвориться на чергову систему імітацій» [2, с. 33]. Важливим є втілення ідеї двостороннього характеру й гармонійних зв'язків регіону (територіальних громад) з групами громадськості як для підтримки динамічної і сталої соціально-економічної рівноваги, так і для інноваційно-структурних перетворень. Підвищенню ролі громадської думки в діалозі влади й населення сприяє проведення громадських слухань, референдумів з актуальних питань життєзабезпечення та розвитку територіальних громад.

5. Використання методів, спрямованих на підвищення ефективності соціальної взаємодії між органами регіональної влади, місцевого самоврядування й населенням (робота з інформацією, що міститься в регіональних і місцевих новинах; взаємодія із засобами масової інформації, використання трибуни регіональної та муніципальної газети; проведення масових заходів і акцій; використання інтернет-технологій у роботі з різними групами мешканців регіону).

6. Забезпечення наукового супроводу реалізації стратегії усталеного регіонального розвитку через проведення постійного соціального моніторингу розвитку регіону. Соціальний моніторинг як інструмент соціальної взаємодії між владою й населенням використовують: як засіб ідентифікації соціальних проблем, виявлення гостроти цих проблем і зацікав-

лених у їх розв'язанні учасників; для ідентифікації тих, хто потребує соціального захисту, конкретних видів соціальної допомоги (клієнтів соціальних служб); для консолідації населення територіальної громади й формування ядра активістів з боку громадськості, здатних брати участь у розв'язанні соціальних проблем, у підготовці, прийнятті й реалізації регіональних (локальних) соціальних проектів, запроваджуваних владою з метою підвищити якість життя.

7. Підвищення якості соціальних послуг, які надають населенню (з визначенням потреб окремих категорій мешканців регіону, особливо соціально вразливих груп). Соціалізація регіональної політики передбачає підвищення соціальної адаптації різних груп до нових економічних, політичних, екологічних, соціальних умов життя (створення сприятливих умов для організації малого та середнього бізнесу, для працевлаштування соціально вразливих груп – людей з обмеженими фізичними можливостями, пенсіонерів тощо).

8. Розробка соціальних програм, спрямованих на подолання негативних наслідків соціально-економічної нерівності, які провокують конфліктність у регіоні:

– рівномірний розвиток ринкової та соціальної інфраструктури в містах, селах регіону;

– доступність соціальної, медичної, психологічної та юридичної допомоги для мешканців регіону незалежно від їх статі, віку, роду занять, рівня доходу, типу поселення, в якому вони мешкають;

– доступність культурних надбань регіону для різних категорій його мешканців;

– розширення освітніх можливостей різних груп населення;

– реалізація соціальних програм, спрямованих на підвищення соціального захисту найбільш вразливих груп населення (муніципальне житло; підтримка осіб з особливими потребами й функціональними обмеженнями; прийомні сім'ї для сиріт; патронаж одиноких осіб похилого віку; протидія різним формам насилля тощо).

9. Використання успішного європейського та світового досвіду управління регіональним розвитком (при цьому важливо враховувати негативні наслідки копіювального експерименту). Відомо, що в країнах Західної Європи застосовують чимало різноманітних інструментів підтримки місцевого розвитку, спрямованих на розкриття конкурентних переваг окремих територій.

10. Підвищення соціальної безпеки регіону, зокрема інформаційної. В умовах гібридної війни «інформаційна безпека є станом захищеності суспільства й держави від загроз інформаційної природи, пов'язаних з втратою, отриманням, збереженням, передачею, обробкою та використанням різноманітної інформації» [6, с. 12].

Висновки. До основних наслідків дефіциту науково обґрунтованих даних про стан розвитку регіонів нами зараховано такі: стигматизація мешканців окремих регіонів; поширення недовіри до представників окремих регіонів серед політиків, бізнесменів, пересічних громадян; порушення адекватності іміджевих характеристик регіонів реальному стану справ у них; поширення стереотипів щодо мешканців регіонів; забобони щодо спілкування з мешканцями окремих регіонів; зниження інвестиційної та міграційної привабливості регіонів; поширення інтолерантності щодо мешканців окремих регіонів. Конкурентні переваги регіону тим вищі, чим більш розвинені інститути регіонального та місцевого розвитку.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямі пов'язані з розкриттям специфіки застосування компаративістики при розробці стратегій соціального розвитку регіонів, що включені в процеси транскордонного співробітництва, оскільки євроінтеграційні процеси в сучасному українському суспільстві значно актуалізують цей аспект регіонального розвитку.

Список використаної літератури

1. Ашхотов А. М. Тенденции социализации регионального экономического пространства. *Вопросы экономики и права*. 2011. № 11. С. 41–44.
2. Бабинцев В. П., Давтян Д. В. Гражданский контроль в практике местного самоуправления: социокультурный аспект. *Власть*. 2016. № 2. С. 29–34.
3. Климова С. Г., Щербакова И. В. Опыт изучения территориального контекста гражданского участия. *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*. 2015. № 3. С. 12–27.
4. Кулик Н. В. Региональные стратегии развития: теоретические аспекты исследования. *Перспективы науки*. 2015. № 10 (73). С. 138–141.
5. Лапин Н. И. Регион и его портрет. *Пути России: проблемы социального познания* / под общ. ред. Д. М. Рогозина. Москва : МВШСЭН, 2006. С. 336–348.
6. Панин В. Н. Безопасность: теоретико-методологические аспекты исследования. *Проблемы национальной безопасности в условиях глобализации и интеграционных процессов (междисциплинарные аспекты)* : материалы междунар. науч. форума. Ереван : Изд-во РАУ, 2016. С. 8–14.
7. Полторак В. А. Соціальний маркетинг: сучасні проблеми розвитку та застосування в освітній, медичній, культурній, територіальній, добродійній, ідеологічній сферах українського суспільства. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2015. Вип. 65–66. С. 12–24.
8. Региональная социология: проблемы консолидации социального пространства России / М. Горшков, В. Маркин, А. Дмитриев и др. ; отв. ред. В.В. Маркин. Москва : Новый Хронограф, 2015. 624 с.
9. Резаев А. В., Стариков В. С., Трегубова Н. Д. Сравнительная социология: общая характеристика и перспективы развития. *Социологический журнал*. 2014. № 2. С. 89–113.
10. Хижняк А. В. Лабиринты толерантности. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. 160 с.
11. Хижняк Л. М. Конструювання іміджу регіону як шлях виходу з соціально-економічної кризи. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : міжвуз. зб. наук. пр. Київ ; Одеса ; Запоріжжя, 2009. Вип. 42. С. 213–218.
12. Хижняк Л. М. Стратегия устойчивого развития как фактор консолидации локальных территориальных образований. *Социальное знание и проблемы консолидации*

белорусского общества : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, 17–18 ноября 2011 г.) / ред. кол.: Котляров И. В. (гл. ред.) и др. ; Ин-т социологии НАН Беларуси. Минск: Право и экономика, 2011. С. 97–99.

13. Черныш Ю. А. О формировании образа территории как социальной проблеме. *Альманах современной науки и образования*. Тамбов : Грамота, 2016. № 5. С. 94–96.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018.

Хижняк Л. М. Компаративистика в управлении социальным развитием региона

В статье рассмотрена роль компаративистики в управлении социальным развитием регионов (территориальных общин). Определены последствия дефицита научно обоснованных данных о состоянии развития регионов. Выявлены возможности использования компаративистики при анализе состояния жизнеобеспечения населения региона. Благодаря разработке на основе компаративного анализа технологий снижения (преодоления) негативных последствий рисков в управлении социальным развитием регионов (территориальных общин) появляется возможность корректировать стратегию социального развития регионов.

Ключевые слова: *регион, социальное развитие региона, компаративистика, компаративный метод, жизнеобеспечение региона, стратегия социального развития региона.*

Khyzhniak L. Comparative Studies in Management of Social Development of the Region

The article deals with the comparative role in the management of social development of regions (local communities). The author defines the consequences deficit of scientific data's about the state of regional development; namely the stigmatization of residents of certain regions; spreading of distrust to representatives of certain regions among politicians, businessmen and ordinary citizens; breach adequacy image characteristics of regions to real situation in them; mythology of the population of certain regions in representations of other regions; spread stereotypes about residents of certain regions; prejudices regarding communication with residents of certain regions; reduce investment and migration attractiveness of regions; spreading intolerance toward the inhabitants of certain regions. It was shown the possibility of using comparative analysis in the study of the level of the livelihood of the population of the regions. It is emphasized that due to the development on the basis of comparative analysis of technologies of reducing (overcoming) the negative effects of risk management in the social development of regions (local communities). It helps to achieve the opportunity have to adjust the strategy of social development of the regions. The essence of the regional development strategy – to increase its capacity (demographic, human, industrial, scientific, technical, etc.) and with the help of management tools to implement it, effectively using of resources and providing social consolidation. It was shown the principles on which this strategy can be based, namely preserving the identity of the region and enhance its role in building an independent, democratic Ukraine; a combination of self-organizational processes and purposeful managerial influence on regional development; democratization of regional development; the combination of economic growth and social quality of life.

Key words: *region, social development of the region, comparative studies, comparative method, life support of region, social development strategy of the region.*